

Підвальна О.Г.

кандидат економічних наук, здобувач ступеня доктора наук
кафедри економіки, підприємництва та природничих наук,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Pidvalna Oksana

Tavrida National V.I. Vernadsky University

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ КОМПЛЕКСИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ КРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Робота присвячена вивченню ролі рекреаційно-туристичних комплексів в соціально-економічному розвитку країни та її регіонів. Досліджено різні теоретичні підходи до визначення дефініцій «туризм», «рекреація», «рекреаційно-туристичний комплекс». Визначені основні елементи які входять до рекреаційно-туристичного комплексу регіону. Розглянуто поняття рекреаційно-туристичний сектор та основні його елементи. Проаналізовано основні фактори, які визначають структуру та динаміку розвитку туризму в регіоні. Досліджено роль внутрішнього туризму в розвитку рекреаційно-туристичного комплексу регіону. Проаналізовано основні фактори, які стримують розвиток рекреаційно-туристичного сектора в Україні та запропоновано ряд першочергових умов успішного розвитку як внутрішнього так і в'їзного туризму.

Ключові слова: туризм, рекреація, рекреаційно-туристичний комплекс, соціально-економічний розвиток, регіон.

Постановка проблеми. Останнім часом багато вітчизняних і зарубіжні фахівці звертають особливу увагу на динамічний розвиток рекреаційно-туристичної сфери в усьому світі, яка показує стійкі темпи зростання. При цьому, як зазначається в «Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» [5]: на відміну від багатьох інших галузей економіки туризм не призводить до виснаження природних ресурсів. Туризм є експортно-орієнтованою сферою та джерелом іноземної готівки і проявляє велику стабільність в порівнянні з іншими галузями в умовах нестійкої ситуації на світових ринках.

В той же час, існуючі на теперішній час дослідження з даної проблеми розглядають в основному вплив сектора рекреації і туризму на національному рівні. Не менш важливим, а іноді навіть більший інтерес, на наш погляд, викликає аналіз внеску сектора на регіональну економіку.

Аналіз останніх наукових досліджень. Різноманітні аспекти економіки туризму відображені в працях С. Білоуса, М. Бойка, Л. Дяченка, М. Мальської, Н. Мандюк, М. Рутинського, С. Харічкова, В. Худо, Л. Шпак та інших. Даній проблемі присвячені праці таких зарубіжних дослідників, як Б. Арчер, Г. Борден, П. Барнетт, Ф. Котлер, Дж. Мадден, М. Меис, М. Скотт, У Едінгтон та інших.

Формулювання цілей статті. Метою наукового дослідження є визначення ролі рекреаційно-туристичних комплексів в соціально-економічному розвитку країни та її регіонів.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на помітну роль в масштабах світової економіки, в даний час поняття «туризм» ще не отримало однозначної і повного визначення. За визначенням, прийнятим ООН в 1954 році, «туризм – це активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межі постійного місця проживання». У матеріалах Всесвітньої конференції по туризму, проведеної Всесвітньою туристичною організацією (ВТО) в 1981 р в Мадриді, туризм визначено як – «один з видів активного відпочинку, що представляє собою подорожі, які здійснюються з метою пізнання тих чи інших районів, нових країн і поєднувані в ряді країн з елементами спорту». Пізніше Статистична комісія ООН прийняла більш широке визначення: «туризм – це діяльність осіб, які подорожують і здійснюють перебування в місцях, що знаходяться за межами їх звичайного середовища, протягом періоду, що не перевищує одного року підряд, з метою відпочинку, діловими та іншими цілями» [1, с. 6; 2].

Найбільш повним, на нашу думку, є визначення туризму Міжнародною конференцією по статистиці подорожей і туризму (Оттава, 1991 р.) і схвалене Всесвітньою туристичною організацією (ВТО) і Статистичною комісією ООН, яке знайшло відображення в різних методичних рекомендаціях ВТО і Всесвітньої ради з туризму та подорожей (World Travel & Tourism Council – WTTC). Відповідно до них, туризм визначається як «діяльність осіб, які подорожують і здійснюють перебування в міс-

цях, що знаходяться за межами їх звичайного середовища протягом періоду, що не перевищує одного року підряд, з метою відпочинку, діловими та іншими цілями, не пов'язаними з заняттям діяльністю, оплачуваною з джерела в відвідуваному місці» [1, с. 6; 2].

Під рекреаційно-туристичним комплексом (галуззю, господарством) мається на увазі сукупність підприємств і організацій, що безпосередньо надають туристичні товари і послуги. Будучи частиною територіально-виробничого комплексу, рекреаційно-туристичний комплекс являє собою складний елемент територіальної структури економіки, безпосередньо бере участь у відтворювальному процесі і володіє специфічним господарським механізмом. До даного комплексу відносяться готелі та інші об'єкти розміщення, транспортні засоби, об'єкти громадського харчування, об'єкти і засоби розваг, об'єкти пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначень, організації які здійснюють туристично-операторську і туристично-агентську діяльність, а також організації, що надають екскурсійні послуги і послуги гідів-перекладачів [2].

Рекреаційно-туристичний сектор є більш широким поняттям, ніж рекреаційно-туристичний комплекс і включає крім того ще й підприємства та організації суміжних галузей, продукція яких споживається в процесі туристичної діяльності і при виробництві туристичного продукту.

Існують різні підходи до визначення поняття «рекреаційно-туристичний регіон». ВТО визначає дане поняття як територію, яка має в своєму розпорядженні велику мережу спеціальних споруд і послуг, необхідних для організації відпочинку або оздоровлення. Однак, так як не кожна територія може розглядатися як рекреаційно-туристичний регіон, дамо більш повне визначення цьому поняттю: «під рекреаційно-туристичним регіоном розуміється територія, яка спеціалізується на наданні туристичних, рекреаційних та інших послуг, що відповідають потребам туристів, і володіє мережею спеціалізованих об'єктів і споруд, які надають такі послуги».

Причини, які впливають на структуру та динаміку туризму, та обумовлюють його специфіку на рівні регіонів і окремих країн, можна згрупувати у вигляді факторів розвитку (рис. 1) [4]. До них відносяться: природні, культурно-історичні, політичні, соціально-економічні, демографічні, науково-технічні фактори.

Рис. 1. Фактори, які визначають структуру та динаміку розвитку туризму в регіоні

Природні і культурно-історичні фактори розвитку туризму на території країни та/або регіону складають її рекреаційні ресурси, тобто використовуються для відпочинку і туризму.

Природний фактор можна визначити як природно-територіальні комплекси (природні зони), що представляють собою поєднання взаємопов'язаних компонентів природи (рельєфу, клімату, рослинності і тваринного світу).

Культурно-історичні особливості території обумовлені історією, яка збереглася в пам'ятках, традиціях і звичаях народів, архітектурному вигляді старих міст, гастрономічних вишуканостях національної кухні.

Серед політичних факторів, які впливають на розвиток туризму, слід зазначити політичні відносини між країнами, які можуть сприяти або, навпаки, перешкоджати туристичному обміну між ними. Розвитку туризму та інших форм зовнішньоекономічних відносин сприяють врегулювання розбіжностей між країнами, укладання договорів про співпрацю, відмова від територіальних домагань і визнання сформованих кордонів.

Соціально-економічні фактори мають найбільш важливий вплив на розвиток рекреаційно-туристичного комплексу. Зі зростанням доходів населення зростають і потреби в гідному відпочинку, активізації зовнішньоторговельного балансу. Рекреаційний комплекс має великий вплив на такі ключові галузі економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання та інше, тобто виступає своєрідним каталізатором соціально-економічного розвитку регіонів і країни в цілому [2].

На думку експертів Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій (МСОТО) внутрішній туризм становить 80-90% від загального обсягу туризму в світі. Це вказує на значний потенціал і важливу роль внутрішнього туризму в розвитку рекреаційно-туристичного комплексу того чи іншого регіону або країни в цілому.

У той же час Україна, незважаючи на значний рекреаційно-туристичний потенціал, залишається однією з небагатьох країн з невисоким рівнем розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму. Наша країна поки що не відноситься до тих країн, де на частку туризму і рекреації припадає значна частина ВВП.

Витрати уряду на сферу туризму і подорожей, в даний час оцінюються всього в 1,7% від загальних витрат уряду. Цих коштів явно недостатньо для швидкого розвитку індустрії. З огляду на потенційно високий економічний ефект капіталовкладень в цю сферу, уряду необхідно, на наш погляд, виділяти більше фінансових коштів і приділяти більшу увагу її розвитку.

В даний час Україна займає 25-е місце серед 181 країни, що потрапили в рейтинг Світового банку, щодо зацікавленості країною іноземними туристами.

Незважаючи на сприятливі базові прогнози розвитку туризму в Україні, зроблені Всесвітньою радою з

туризму і подорожей (ВРТП) і його дослідним партнером – Оксфордським центром економічного прогнозування (ОЦЕП), ще існують проблеми, від успіху вирішення яких залежать перспективи, рекреаційно-туристичного комплексу в нашій країні.

Необхідними умовами успішного розвитку як внутрішнього так і в'їзного туризму, на наш погляд, є: формування якісного туристичного продукту, наявність грамотної маркетингової стратегії просування внутрішнього туристичного продукту на українському ринку, створення системи професійної підготовки персоналу, залучення інвестицій в розвиток рекреаційно-туристичної інфраструктури.

Рекреаційно-туристичний сектор може зіграти істотну роль в розвитку економіки і створенні робочих місць в регіонах, але для цього індустрія туризму і рекреації повинна стати стратегічним пріоритетом регіонального розвитку та в державних програмах для об'єднаних територіальних громад.

До основних факторів, які стримують розвиток рекреаційно-туристичного сектора в Україні, відносяться:

- недостатньо розвинена туристична інфраструктура в більшості регіонів країни, мала кількість готелів і засобів розміщення туристів з сучасним рівнем комфорту і сервісу;
- низький ступінь розвитку транспортної інфраструктури, недостатність пропускної здатності яка перешкоджає збільшенню масштабів як внутрішнього, так і в'їзного туризму;
- висока вартість проживання в готелях, харчування, транспорту та інших послуг, які пропонуються туристам, що перевищує середньоєвропейський рівень при одночасно незрівнянно низькій якості послуг, що надаються;
- адміністративні та бюрократичні бар'єри, невідгідні умови для бізнесу, які перешкоджають залученню інвестицій в рекреаційно-туристичний комплекс;
- нестача кваліфікованих кадрів, що визначає невисоку якість обслуговування у всіх секторах індустрії;
- недостатні зусилля держави по просуванню відпочинку в Україні та рекреаційно-туристичних можливостей країни як на зарубіжних так і на внутрішньому ринках;
- складності в оформленні туристичних віз.

Очевидним є і те, що рекреаційно-туристичний потенціал країни використовується далеко не повною мірою, і створення умов для якісного відпочинку на території України місцевого населення та іноземних громадян вимагає більш активного проведення державної політики в сфері туризму.

До найбільш значних проблем, які вимагають пильної уваги і серйозного підходу до їх вирішення, на нашу думку, відносяться недостатній розвиток рекреаційно-туристичної інфраструктури та відсутність, за рідкісним винятком, практики створення сприятливих умов для інвестицій в будівництво, розміщення та інші об'єкти туристичного комплексу.

Як зазначалося вище, вплив рекреаційно-туристичного сектора на соціально-економічний розвиток регіону носить комплексний характер. У складі галузей, так чи інакше пов'язаних з туризмом і рекреацією, присутні практично всі сфери економіки регіону. Рекреаційно-туристичний сектор надає комплексну дію на харчову та переробну промисловість, сільське господарство і АПК, транспорт і зв'язок, інформаційні технології і енергетику, житлове господарство, будівництво і інвестиції, роздрібну та оптову торгівлю, фінансовий сектор, рекламу і ЗМІ, освіту.

Поряд з позитивним впливом розвитку рекреаційно-туристичного комплексу на економіку і соціальний розвиток слід визнати і існування негативних наслідків. До них, зокрема, відноситься підвищення інфляційного тиску на економіку регіону. Приплив значної кількості туристів призводить до зростання платоспроможного попиту в регіоні і підвищення цін, що згодом може привести до уповільнення зростання рекреаційно-туристичного сектора, так і економіки регіону в цілому (табл. 1).

Зростання чисельності населення призводить до посилення навантаження на природне середовище, що породжує певні соціальні витрати і додаткові витрати на запобігання зубожіння і знецінення, природних і культурних ресурсів через їх надмірне використання. Порушення екологічної рівноваги в регіоні з плином часу може привести до падіння його привабливості для туристів.

Очевидно, що хоча туризм і має значний потенціал як інструмент економічного розвитку, необхідно брати до уваги ті витрати, які може спричинити за собою

Таблиця 1

Наслідки впливу розвитку рекреаційно-туристичного комплексу на економіку регіону

Позитивні	Негативні
<ul style="list-style-type: none"> • Створення нових робочих місць • Зростання доходів та рівня життя населення • Покращення транспортної інфраструктури • Приплив інвестицій (в т.ч. іноземних) • Приплив іноземної валюти • Створення нових можливостей для бізнесу • Збільшення податкових надходжень регіону • Зростання обсягу валового випуску 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання цін на товари і послуги • Зростання цін на землю і житло • Збільшення величини прожиткового мінімуму • Зростання витрати на утримання доріг і транспортної інфраструктури • Зростання витрат на послуги громадської безпеки та рятувальних служб • Витрати на усунення наслідків надмірного навантаження на екологію • Конкуренція за ресурси з іншими галузями економіки

його розвиток. У зв'язку з цим, метою регіональної влади є, максимізація позитивних наслідків розвитку рекреаційно-туристичного комплексу з одночасною мінімізацією негативних.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В даний час туризм розвивається швидкими темпами і стабільно входить в першу трійку галузей за часткою в загальносвітовому ВВП займаючи 11% світового експорту товарів і послуг. Україна володіє унікальними природними ресурсами для розвитку туризму, однак не використовує свій потенціал на повну силу. У той же час українська галузь туризму демонструє непогані показники за темпами зрос-

тання, що дозволяє робити позитивні прогнози щодо розвитку туризму в країні. Основними стримуючими факторами розвитку туристичного сектора в країні є нерозвинена туристична і транспортна інфраструктура, бюрократичні та адміністративні бар'єри і недолік кваліфікованих кадрів.

Вплив рекреаційно-туристичного сектора на соціально-економічний розвиток території носить комплексний характер і впливає практично на всі галузі економіки. Розвиток туризму сприяє розвитку багатьох інших галузей. Однак при плануванні розвитку туризму необхідно, крім позитивного впливу на економіку, враховувати і негативні наслідки.

Список літератури:

1. Александрова А.Ю. Международный туризм. Учебник. М.: Аспект Пресс, 2002. 470 с.
2. Бабарицька В. К., Малиновська О. Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення турпродукту: Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2004. 288 с.
3. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: навч. посібник Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Х.: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с.
4. Мармуль Л.О., Сарапіна О.А. Організаційно-економічний механізм функціонування туристично-рекреаційних підприємств. К.: ННЦ ІАЕ, 2006. 182 с.
5. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/168-2017-%D1%80> (дата звернення 10.09.2019 р.)
6. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: Навч. посібник. К.: Центр навч.літ., 2007. 312 с.

References:

1. Alexandrova A.Yu. (2002) Mezhdunarodnyj turizm [International tourism], Aspect Press (in Russian)
2. Babaritskaya V.K., Malinovskaya O. Yu. Menedzhment turizmu. Turoperejtyng. Ponjatijno-terminologichni osnovy, servisne zabezpechennja turproduktu [Tourism management. Touring. Conceptual and terminological bases, service of the tourist product], Kiev: Alterpress (in Ukrainian)
3. Velychko V.V. (2013) Organizacija rekreacijnyh poslug [Organization of recreational services], manual Hark. nat. un-t the city. master in it. OM Beketova. – X.: KhNUMG them. OM Beketova (in Ukrainian)
4. Marmul L.O., Sarapina O.A. (2006) Organizacijno-ekonomichnyj mehanizm funkcionuvannja turystychno-rekreacijnyh pidpryjemstv [Organizational and economic mechanism of functioning of tourist and recreational enterprises], K.: NNC IAE (in Ukrainian)
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017) Strategija rozvytku turizmu ta kurortiv na period do 2026 roku [Tourism and resort development strategy for the period up to 2026] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/168-2017-%D1%80> (accessed 10.09.2019 p.)
6. Fomenko N.V. (2007) Rekreacijni resursy ta kurortologija [Recreational resources and balneology], Center for the academic literature (in Ukrainian)

РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ СТРАНЫ И ЕЕ РЕГИОНОВ

Работа посвящена изучению роли рекреационно-туристических комплексов в социально-экономическом развитии страны и ее регионов. Исследованы различные теоретические подходы к определению дефиниций «туризм», «рекреация», «рекреационно-туристический комплекс». Определены основные элементы входящих в рекреационно-туристический комплекс региона. Рассмотрено понятие рекреационно-туристический сектор и основные его элементы. Проанализированы основные факторы, определяющие структуру и динамику развития туризма в регионе. Исследована роль туризма в развитии рекреационно-туристического комплекса региона. Проанализированы основные факторы, сдерживающие развитие рекреационно-туристического сектора в Украине и предложен ряд первоочередных условий успешного развития как внутреннего так и въездного туризма.

Ключевые слова: туризм, рекреация, рекреационно-туристический комплекс, социально-экономическое развитие, регион.

RECREATION-TOURIST COMPLEXES IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY AND ITS REGIONS

The tourism and recreation sector is one of the fastest growing sectors of the world economy, which, according to the World Tourism Organization, accounts for 11% of world exports of goods and services, ahead of international trade in food, textiles and chemicals. In Ukraine, despite the availability of all necessary resources for the successful development of both domestic and inbound tourism, the development potential of the recreational and tourist complex is not fully realized. The successful implementation of existing opportunities can have a significant impact on the dynamics of the main indicators of socio-economic development of the country's regions. Assessing the contribution of the recreational and tourist complex to the economy of the region is one of the key problems. Indicators of the impact of the sector on the economy of the region are necessary for the development of strategies and plans for regional development; evaluating the effectiveness of measures to develop the complex undertaken by authorities; identifying existing problems in tourism and identifying ways to address them; to make adequate management and investment decisions on the part of the business and so on. The work is devoted to the study of the role of recreational and tourist complexes in the socio-economic development of the country and its regions. Various theoretical approaches to the definition of definitions of "tourism", "recreation", "recreational and tourist complex" have been investigated. The main elements that are part of the recreational and tourist complex of the region are identified. The concept of recreational and tourism sector and its main elements are considered. The main factors that determine the structure and dynamics of tourism development in the region are analyzed. The role of inland tourism in the development of the recreational and tourist complex of the region is investigated. The main factors that hinder the development of the recreational and tourism sector in Ukraine are analyzed and a number of priority conditions for successful development of both domestic and inbound tourism are proposed.

Key words: tourism, recreation, recreational and tourist complex, socio-economic development, region.